

irredenta» та праці невідомого автора під назвою «О безвыходности украинского социализма». І приходиться до висновку про те, що «...потреба політичної самостійності України, то справа ця вийде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не осуществиться» [9, 179]. І хоча «ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що ... поза межами можливого... та не забуваймо ж, що тисячі стежки, які лежать просто-таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомості того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи підемо ми тими стежками в напрямі до нього...» [8, 309]. Ці слова І. Франка наснажували до дії не одне покоління українців.

«І. Франко завершив кристалізацію модерної української нації з усіма належними атрибутами. Він був трибуном самостійної України. Це видно в багатьох його висловлювань у статтях, і, зокрема, в поезіях» [6, 23]. Франка неможливо сприймати як політика минулої доби – його передбачення й заповіді належать нашому часові. «Сьогодні український народ має свою державу. Але по-справжньому державним народом він ще не став, адже немала його частина не звільнилася від комплексу меншовартості, від невірницького бажання бути щасливим на службі в могутнього сусіда» [4, 21].

Отже, публіцистична спадщина І. Франка залишається актуальною і важливою не лише при вивченні науковцями теоретичних, історіософських питань трактування по-

няття «нація», але й для сучасних політиків, політологів, державників, які часом свідомо ігнорують, нівелюють, заперечують Франкове розуміння понять «українська нація» та «Українська держава».

1. Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм: Монографія. – К.: Міленіум, 2005. 2. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. – К.: МАУП, 2003. 3. Мазепа В. Історіософські ідеї Івана Франка // Київська старовина. – 2000. – № 3. 4. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 21. 5. Новий словник іншомовних слів / За ред. Л. І. Шевченко. – К.: Арії, 2008. 6. *Славутич Я.* Іван Франко і Росія. – Вінніпег, 1959. 7. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Під заг. ред. В. І. Воловича. – К.: Український центр духовної культури, 1998. 8. Франко І. «Поза межами можливого» // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 9. Франко І. «Україна irredenta» // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 10. Франко І. Децю про польсько-українські відносини // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 11. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наук думка, 1970–1986. – Т. 41. 12. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 13. Франко І. Панщина та її скасування у 1848 р. в Галичині // Збір творів: У 50-ти т. – К.: Наук думка, 1986. – Т. 47. 14. Франко І. Поза межами можливого // Будівничий української державності. Хрестоматія політологічних статей І. Франка / Упоряд. Д. Павличко. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006.

Олена Даниліна

Рецепція образу гетьмана Івана Мазепи в «Крилої вічної гордії» Олега Гончаренка

У статті розглядається і традиційне, і оригінальне трактування О. Гончаренком образу гетьмана Івана Мазепи, який виступає не тільки ідейно-композиційним стрижнем твору, але й символом руху вперед до вільної України.

In the article the traditional as well as an original interpretation by O. Goncharenko of the image of hetman Ivan Masepa, who is not only the ideal-composition core of the writing, but also a symbol of the moving forward to the free Ukraine, are examined.

Олег Миколайович Гончаренко – член Спілки письменників України, автор тринадцяти поетичних і прозових книжок, поет, відомий і популярний у Запорізькому краї, втім ще належно не поцінований критиками.

В останні роки з'явилися кілька публікацій, присвячених його творчості, в «Літературній Україні» – Д. Міщенко, М. Рибки, Т. Дігай. Творчість поета досліджують доценти кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету Н. Зайдлер і В. Зотова, рецензії і наукові статті публікували професори університету А. Мартинюк і В. Гудзь. Цінують його й колеги по перу – Г. Лютий, О. Фесюк, М. Ткач.

Г. Лютий, Голова запорізької обласної організації НСПУ, в книзі «Письменники Запорізького краю» написав про Олега Миколайовича: «Такі поети, люди з таким духовним космосом, як Олег Гончаренко, не можуть жити без батьківщини із усіма її складовими – до найбуденніших» [3, 394]. Н. Зайдлер і В. Зотова у передмові до збірки «Напроти пам'яті (Проталини дзеркала)» зараховують поезію О. Гончаренка до філософської лірики, визначають її як «небуденне явище сучасної української літератури» [2, 6], твердять, що його твори «природно поєднують класику і модерн, а коли брати до уваги апокаліптичні мотиви, – то й постмодерн» [2, 16]. У ювілейній статті-рецензії Д. Міщенко зауважує, що «...не можна лишати поза

увагою поезію такої емоційної наснаги і такого високого душевного злету» [4, 4].

Книга Олега Гончаренка «Крилогія Вічної Гордії», що вийшла друком у 2009 р., має надзвичайно цікаву й чітку композицію: три частини – «Храм голосів», «Собор одкровенень», «Зірка Вітанія», три передмови або інтермедії – «Дивний сон», «Любисткове лібрето», «Пора медозбору», три втілення ліричного героя – Сум-отой-я (автопортрет в мінорі), Саме-той-я (автопортрет в мажорі), САМІТОЙЯ (автопортрет в реальності). В основі книги – болюче становлення і самого автора, і його ліричного героя, тернистий шлях від скіфа до українця. «Одвічний Скіф, одвічний Мудрий Сторож – таких же відчуваю, як і я» [1, 33] в першій частині книги трансформується в «Постскриптуми для просвітлених» в українця: «– Ти українець? – Так, українець, – киваю головою, забувши про Статут і несамохіть переходячи на рідну мову, – з діда-прадіда...» [1, 641].

Творчий задум автора – показ становлення Українця – проходить різні етапи реалізації: «Себе я вже знайшов у «Храмі голосів». Віру свою я вже знайшов в «Соборі одкровенень». Отже, залишилось знайти лише свій Материк... [«Зірка Вітанія» – О. Д.]» [1, 396].

Об'єднувальними образами книги, крім ліричного героя, є образи-символи Мазепи і Полтавської битви. Гетьман Мазепа з'являється вперше опосередковано в перед-

мові «Початок чат» крізь призму свідомості головного героя Олеся: «А мені раптом згадуються слова якогось Донцова, прочитані колись іще в дитинстві... – слова, сказані про якусь картину якогось Беланже «Страждання Мазепи»: «Символ вічного стремління духу, до якої б то не було цілі, все одно – аби вперед...» Цей образ-символ з уяви героя постає в реальності: «...попереду нашого танка проявляється білий кінь із сивим вершником, і надалі так летить уже у невідь разом із нами...» [1, 7]. Автор використовує традиційний образ Мазепи, що пішов від Байрона, але суттєво змінює одну деталь – вік гетьмана. Якщо в західноєвропейській традиції Мазепа – романтичний юнак, то у Гончаренка він – «сивий вершник», тобто людина немолода, яка має життєвий досвід і здатна вести за собою. З'являється традиційний образ Мазепи як символу руху вперед, водночас, він відкриває героєві власну дорогу в інший світ, в інше життя, де він буде шукати себе в собі, де буде ставати кращим.

У передмові окреслюється й ще один наскрізний образ книг, тісно пов'язаний з Мазепою, – образ Полтавської битви: «...Полтава рве й гартує нам душі... Переможемо у цій битві довжиною у безкінечність чи скавулітимемо по-чужинські переможено...» [1, 13].

В інтермедії «Дивний сон» Мазепа з'являється знову опосередковано, крізь призму сприйняття Кобзаря, який на ярмарку виконує пісню гетьмана «Озьмітеся всі за руки». Кобзар пропонує звернутися до подій Полтавської битви, щоб збагнути причини і наслідки: «...час пригадати нам зачин подій полтавських: нічого бо не починається з нічого...» [1, 15]. Як і належить Кобзареві, він з патріотичним пафосом підходить до постаті гетьмана: «Аби піднести Батьківщину із руїни, хтось мав прийти. Прийшов Іван Мазепа!» [1, 26]. Кобзар робить біографічний екскурс, до нього долучаються інші герої – Бурсак, Гречкосій, Бондар, Гончарівна, які доводять українське походження Івана Мазепи від дідів-прадідів.

Ретроспективний огляд біографії має історичне підґрунтя. Зупиняється автор детально на 1687 р., зображує розмову Голіцина з Мазепою перед походом на Крим. Голіцин пропонує Мазепі угоду, за якою він стає гетьманом і підписує з Москвою новий договір, бо «Набридла ваша вольниця Москві» [1, 21]. Своєрідно використовує автор й відомий факт отримання булави за хабара. Підкреслено саркастичним є торг за булаву – Голіцин вимагає 15 тисяч, гетьман каже, що має лише 11, і князь пристає на це: «Що ж, схоже, я тут більше не урву: у інших, взагалі, вітри в кишені...» [1, 21]. В іншому діалозі – з Мудрим Сторожем – Мазепа постає як один з членів таємничого братства – Провідник Належний – якому обіцяють підтримку й дають пораду: «Тобі що слід, те і робить, як слід» [1, 24]. Не одразу пристає Мазепа на цю пропозицію, довго вмовляє його Мудрий Сторож, довго роздумує він сам, але на ранок наважується: «Так холодно... І в грудях наче лід... Ну ось... і все. Прийшла пора моя. Тепер як Бог дасть і що дасть... А я? Що слід, те і зроблю як слід!» [1, 26].

Уже на початку книги Мазепа постає як Божий посланець, як Месія. Прийшовши до героя в «Дивному сні», Мазепа передає йому свою місію – робити те, що потрібно – шукати Україну й українця, перш за все, в собі. Герой починає чути голоси, до нього озиваються книги – Голосники Граальні – тому цілком логічною видається назва першої частини книги – «Храм голосів».

Автопортрет в мініорі окреслює образ ліричного героя, його місце в світі: «Без рук моїх не станеться нічого: я цьому степу – дар і благовіст» [1, 32], його самоідентифікацію: «Одвічний Скіф, одвічний Мудрий Сторож» [1, 33]. Втім адекватне визначення себе і свого місця в світі не означає для ліричного героя, що є alter ego поета, кінець шляху, напроти, це тільки початок, бо «Я – Скіф: ескіз, чернетка УКРАЇНЦЯ, я хочу стати тим, ким маю бути» [1, 42].

У другій інтермедії – «Любисткове лібрето (Заспівна Літургія)» – автор розмірковує про значення Полтави в долі України: «...є Україна, є Господь, є народ. А ще є факт і фактор Полтави, є розуміння фатальної доленості цього проклятого побоїща на всю нашу подальшу історію та навіть генетичну трансляцію чималого числа загалу твого народу з козаків у пристосуванців з якимось хронічним комплексом неповноцінності “хохлов-предателів”» [1, 177]. О. Гончаренко вбачає у Полтавській битві не просто історичну подію, а доленосну, ментальну, яка вплинула на подальше національне самовизначення українців. Поетові не дає спокою вічний рух Мазепи на коні, він ототожнює себе з бунтівливим гетьманом і намагається дати самому собі відповідь на традиційне питання: «Мазепа – українець чи зрадник?»: «...у невідь рине кінь Мазепи. / Копита пінять попіл-прах... / А вершник хто – твій брат чи враг?! / Хто ти йому – співець чи злидень?! / Чого йому не вистача? / Чому тобі од лету щемно? / Рубаєш (рушником) з плеча / старий гордієв вузол Гордієнка: / “Він – враг! Та вибору нема... / він – брат... І вибору немає!”» [1, 177–178]. Цей символ вічного руху є для поета одним із стимулів творчості, одним з «вартових совісті», завдяки якому написано тринадцять книжок поезії і прози.

Вдається поет й до певного аналізу «мазепіан усяких», приходячи висновку, що «з-під однієї палітурки під іншу переливається калькована їхня «одісея», при тому не даючи відповіді на головне питання: «Як, нарешті, нам перемогти у Полтавській битві?!» чи принаймні: «Як нам, нарешті, закінчити цю битву?!» [1, 181–182]. І тут же сам дає відповіді на поставлені питання: «Ніяк! Ніяк без Божої допомоги» [1, 182].

До символу Полтави повертається О. Гончаренко й у третій інтермедії – «Пора медозбору (увертюра для серця з печаллю)»: «Я знаю, що кров нам отруїло, – Полтава [виділено автором – О. Д.]. Знаю, що «зомбувало» нас так чітко й цупко – анафема чужинська на Мазепу, а тее (знай!) на народ увесь, бо ж як в голову поціляють, все тіло слабує» [1, 392]. Автор твердить, що Поет – то від Бога. В інтермедіях неодноразово підкреслює, що чує голоси книг і найголовніший – Гори-Голос, який наче надиктовує йому іноді вірші. І на підтвердження Божого дару автор вводить образ Миколи Бажана, крізь призму сприйняття якого постає у цій інтермедії Мазепа – «поет, і гетьман, і купець» [1, 395]. Гетьман постає в оточенні двох образів-символів: коня («Пегас без стайні», «Безхвостий Буцефал») і церкви («немов бучний вінець, / На масне волосья степу / Поклав церкви свої Мазепа» [1, 395]).

«Дивний сон» з третьої частини книги – роману «Зірка Вітанія» репрезентує розмову Мазепи з Орликом про долю України. Мазепа знов постає у роздумах і коливаннях: «Помилишся – жде плаха чи тюрма! / Невіра – всіх вождів гірка недуга...» [1, 418]. Гетьман шкодує, що не має надійних людей, шкодує за втратою Палія: «Ще й Палія понижив я Семена... / Оце б союзник добрий був у мене. / ... Та що було чинить? У нас же – «він чи я» / ... Такого

козака «упік» в Сибір кайданий!» [1, 419]. На пропозицію Орлика звернутися до Запорозжів гетьман відповідає: «...ось вісім мов, з дурного дива, знаю, / а з рідним братом згоди не знайду!» [1, 420]. Як про втрату говорить Орлик з Мазепою і про Кочубея: «Орлик (з ехидством): Не зваблював би доньку Кочубея, / не мав би ворога з цієї сторони... Мазепа (уже й лютуючи): Люблю її! Хоч в цьому не вини, / прошу іще по-дружньому тебе я!» [1, 422]. Не зміг здобути Мазепа й любові та прихильності народу, хоча немало зробив («Не догукався вчасно до народу!»). Тож важким і сумним є результат розмови – не може Мазепа покластися ні на яку силу ні в середині держави, ані серед найближчих сусідів. Тому порятунок вбачається йому в Швеції: «– Швед! / Йому – аби Московію побити. / Сюди з фіордів більше не сягне: / і нинішня його тут ява – диво! / Раз відвоюємось й заживемо щасливо, / якщо Господь підтримає мене» [1, 424]. На сумніви Орлика й пропозицію звернутися до Москви гетьман відповідає гнівним монологом, у якому звинувачує владу Петра. Зрештою, Орлик погоджується з Мазепою: «Була і є у нас одна дорога. / Куди не приведе, там будемо удвох... / Утрьох! Я відчуваю: з нами Бог!» [1, 426]. Важливим елементом розвитку сюжету стає поява Причинної – святої Марії, яка віщує гетьманові нещасливу, але невідворотну долю: «Робіть тепер, що вам судилося робити! / І будьте у меті своїй тверді: / приходять щастя завжди по біді! / Так є й було іще з початку світу...» [1, 429]. Завершується цей «Дивний сон» монологом Гори-Голоса про народ України: «Такий народ – превільний, наче птах! / ...Ще стане у віках / горнилом ім гартуючим Полтава. / ... з «хохлів» воскреснуть, з «малоросів», з «яничар», / поправши брехні правнуків арапів» [1, 431].

Утретє Мазепа з'являється у фіналі книги – у «Постскрипті для просвітлених», знову уві сні ліричного героя, і знову – у діалозі. В останньому «Дивному сні» О. Гончаренко вдається до оригінального сюжетного ходу – діалогу Мазепа і Кочубея в ніч перед стратою. Гетьмана бачимо знов у коливаннях і сумнівах: «Ох, брате, догукатись чи й зумію?! / Простиш чи ні?! Чи я простить зумію?! / Як потім душу й совість примирю?!» [1, 644]. Мазепа і Кочубей, «колишній кум, соратник і порадник», обмінюються звинуваченнями. Мазепа дорікає написанням доносу, Кочубей – беззачеттям доньки. Мазепа виправдовується тим, що це було останнє кохання в його житті, до того ж і взаємне: «Тобі сказати, яка любов у шістдесят?... / Потрібна муза чи богиня!» [1, 645]. Кочубей дорікає й тим, що Мазепа хотів побороти Москву за допомогою

Польщі, називає гетьмана змією. При цьому твердить, що керувався виключно інтересами держави: «Лише заради нашої землі – / заради нашої святої України!» [1, 647]. Натомість Мазепа говорить про те, що Кочубей дбав перш за все про свої інтереси, сам мріяв про гетьманську булаву. І на звинувачення Кочубея: «Не майстер я придворної брехні – / не вмю так, як ти, плести інтриги...» [1, 648] відповідає: «Тому-то я і гетьман, а ти – ні!» [1, 648]. Зрештою гетьман просить Кочубея простити його, бо поки що не готовий до бунту проти царя. В словах Кочубея наче й нема того прощення, але воно вчитується між рядків: «Роби своє. Тебе пробачить Бог!» [1, 649]. Мужнім чоловіком і справжнім патріотом зображує автор Кочубея у сцені страти. Кочубей пояснює Іскрі, за що вони мусять покласти голову: «За Україну!.. / Не гетьмана ти проклянеш – людей, що підуть з ним» [1, 650].

Трансформацію у книзі проходить образ Полтавської битви. Якщо на початку це – Голгофа, Рубікон, який не змогли перейти українці, то у фіналі – образ вічної слави. У діалозі Олексія і Марії: «– Де жде нас та неслава?! / МАРИЯ (голос долинає вже здалеку, наче... з неба): / – Вас вічна слава жде... Полтава то! / І Всесвіт відпунює: / ПО-ОЛ-ТА-А-ВА-А!!!» [виділено автором – О. Д.] [1, 645].

Отже, образ гетьмана Івана Мазепа виступає в «Крилології вічної Гордії» Олега Гончаренка ідейно-композиційним стрижнем. Автор вдається як до традиційного трактування образу гетьмана, започаткованого Байроном, так і до оригінального його тлумачення. Навіть у традиційному зображенні Мазепа верхи на коні відчутна авторська позиція – гетьман зображений не молодим, а на схилі віку, здатним вести за собою. Оригінальним у книзі О. Гончаренка є діалог Мазепа і Кочубея в ніч перед стратою. Хоча гетьман у трьох діалогах (з Голіциним, з Орликом і з Кочубеєм) й постає в сумнівах і коливаннях, він є для автора символом руху вперед до вільної України. Важливим у книзі є образ Полтавської битви, який, на відміну від образу гетьмана Мазепа, проходить трансформацію й стає символом слави України.

1. Гончаренко О. Крилологія Вічної Гордії (Книга Рути). – Мелітополь: Друкарня «Люкс», 2009. – 656 с. 2. Зайдлер Н., Зотова В. «Я – вірш, присвячений життю...» // Гончаренко О. Напроти пам'яті (Проталини дзеркала). – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2008. – 244 с. 3. Лютий Г. Олег Гончаренко // Письменники Запорізького краю. – Запоріжжя: Хортиця, 2002. – 580 с. 4. Міщенко Д. Поезія буремного стану душі // Літературна Україна. – 15 жовтня 2009 р. – С. 4.

Сергій Денисюк

Здобутки і втрати української літератури у науковій концепції Юрія Шевельова (Шереха)

Автор статті висвітлює погляди Ю. Шевельова на національне письменство як своєрідне художнє явище у загальному контексті європейських і світових естетичних пошуків. В статті подано аналіз створеної Ю. Шевельовим широкої панорами українського письменства і його внеску в загальнолюдську культурну спадщину.

The author shows the views of Y. Shevelov on the national writing as on the original artistic phenomenon in general context of European and world esthetic searches. The analysis of the wide panorama of Ukrainian literature and its contribution to the common to all mankind cultural heritage is also given in the article.

Назвою своєї статті завдячуємо заголовку однієї з найгостріших і найрезонансних публікацій дослідника, присвяченої з'ясуванню стану української радянської літератури на матеріалі роману О. Гончара «Таврія». На кількох

сторінках Ю. Шевельов дав стислу, але водночас надзвичайно влучну і точну характеристику «балансу утрат і здобутків» письменства одного з найдраматичніших періодів – початку 50-х рр. ХХ ст. Суттєве збільшення накладів